

TÜRKİYE'DE YABANCILARIN KAÇAK ÇALIŞMALARI VE BAĞLANTILI SORUNLAR ÜZERİNE BİR TARTIŞMA

Prof.Dr.Kuvvet LORDOĞLU

Marmara Üniversitesi

İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

1960'lı yıllarda Batı ülkelerine göç veren bir ülkenin yaklaşık 40 yıl sonra farklı amaçlarla da olsa göç alan ülke konumuna girmesi beraberinde ilginç deneyimleri de getirmektedir. Bu noktada Türkiye'nin 1990'lı yıllardan itibaren başlayan ve bir ölçüde halen süren çekim alanı olma niteliği , özellikle yakınında bulunan eski doğu bloku ülkeleri vatandaşları için geçerli olmaktadır. BDT ve eski doğu bloku ülkelerinden gelen turist sayısındaki son yıllardaki artış dikkat çekmektedir.

Bir yıl içinde ülkeye giren ve çıkan ziyaretçi sayılarından hareket eden ve kalan farkı da ülkede çalışma niyeti ile girenler olarak değerlendiren Çalışma Bakanlığı "çalışan kaçak yabancıları 1 milyon kişi" olarak tahmin etmişti.(Y.Okuyan 2001 Ocak)Bu sayının yaklaşık olarak faal nüfusumuzun yüzde 4.3'üne ulaşan bir boyuta ulaştığını ekleyelim. Oysa aynı oranın ABD de yüzde 3.5 civarında kaldığını görmekteyiz.. (J.Fracer, OECD 2000)

Çoğunlukla komşu ülkelerden "çalışmaya" gelenlerin temel çalışma argümanları kendi ülkelerinde "iş ve işlerin " kalmaması yani işsizlik sorunu,

diğeri de elde edilen gelirin dışarı ülkelere göre çok düşük düzeylerde kalması ve bu gelire ancak temel harcamaların bile karşılanamıyor olmasıdır. Sorun önemli ölçüde ekonomik ağırlıklıdır. Bu nedenle slogan şu olmakta "Rusya da bir hafta çalışacağına gelişmiş ülkede bir gün çalış daha çok kazanırsın" (Oguz Karadeniz İnsan ve İş 2001)

Buna rağmen her zaman ekonomik nedenlerle değil, bazen de bir üçüncü ülkeye transit olarak geçmek için de bir süre yabancı ülkede kalınabilmektedir. Bu iki neden ülkeye giriş ve ülkede kalış konusunda tek başına etken olmakta, ücret ne kadar düşük ve iş koşulları ne kadar ağır olursa olsun çalışma isteğinde olanın bu maceraya katlanma gücü kendinde bulunmaktadır. Kaçak çalışan geçici oluşunun farkında olup, geldiği ülkede hiçbir entegrasyona katılmamakta, ancak zorunlu olduğu hallerde ve uzun süre kalışlarda bir kısım yabancı çalışan dil öğrenebilmektedir. (S.Gangloff, J.Peroux IFEA ,2001)

Konu Türkiye açısından birkaç boyutludur. Gelen yabancıların her ne

pahasına olursa olsun çalışma istekleri ve burada para biriktirme güdülerini onları çalıştırma niyetinde olanlarca bilinmektedir. Bu bilgi bir de “yasa dışılık” ile birleşince çalışma koşulları ve gelir düzeyleri yerli işçiye göre çok daha olumsuz hale dönüşebilmektedir. Gelenlerin vasıf düzeyleri ve yaptıkları işler arasında çoğunlukla hiçbir bağlantı bulunmamaktadır. Edinilen “iş disiplini” işverenler açısından olumlu bir unsur olarak kabul edilmektedir.

Herhangi bir işi sadece barınma ve beslenme karşılığında kabul edebilecek kadar yoksul olmak, bu anlamda tamamen çalıştırmanın insafına terk edilmiş olmak, hiçbir yasal ve toplumsal güvence içinde bulunmamak (bulunmamak) Uluslararası sözleşmelerle garanti edilmiş çalışma hakları olmasına rağmen uygulanmamaktadır. Bu sözleşmelere imza atan ülkelerin “yabancı nüfusunun” insan haklarını reddetmek aslında ırkçılığı gizlemek gibi politikalar için hükümetler tarafından üretildiğini gösteriyor. (B.Peker 2001)

Kaçak çalışmanın Türkiye açısından uzun süredir bir sorun olarak algılandığını gerek sendikalar gerekse hükümet kanadında ki açıklamalardan izlemekteyiz.. Bu bağlamda Kaçak Çalışma ile Yabancıların kaçak çalışması arasındaki fark çok azdır. Her iki durum da aslında “işgücü piyasalarının düzenlenmesi” bağlamında ele alınmaktadır. 57. Ecevit

Hükümeti tarafından hazırlanan “Yabancıların Çalışma İzinleri Hakkındaki Kanun” yabancıların ülkede çalışması konusunda bürokrasiyi azaltmakta ancak, sorunu cezaları arttırarak çözüme yöntemini hedeflemektedir.

Söz edilen Kanunun bir amacı da çalışanların kayıt altına alınma sürecini başlatmaktır. Ülkede çalışanların ancak yaklaşık yarısını kayıt altına alındığı düşünülürse, kayıtlı çalışan yabancıların sayısında da artış sağlanacağı ihtimali düşük kalmaktadır.

Ülkeye giren yabancıların çalışma alanları sanayi ve hizmetler grubunda yoğunluk kazanmaktadır. Tarım işkollarında yabancılar daha seyrek rastlanmakta, ancak Doğu Karadeniz yöresinde bir ölçüde çay ve fındık toplama dönemlerinde, Trakya da ise sınırlı sayıda çobanlık işinde yabancılar olduğu basın ve yapılan bazı gözlemlerden anlaşılmaktadır. Yazılı ve görsel medyadan izlendiği kadarı ile kaçak olarak çalışan yabancı işçiler ülkelerinde sahip oldukları meslek ve eğitimin dışında kaldıkları ve niteliklerini geldikleri ülkede çok sınırlı ölçüde kullandıkları anlaşılmaktadır.

Yabancı kaçak çalışanların çalıştıkları iş alanları formal piyasa dışında ve denetim imkanının görece olarak az olduğu niteliksiz iş kollarında yoğunlaşmaktadır. Benzer bir dağılım AB ülkeleri ve ABD içinde de görülmekte, Hotel, Lokanta, Bar, Ev

Hizmetleri, İnşaat ve Ticaret kaçak yabancı çalışanların en yaygın iş alanları olmaktadır. (OECD 2000)

Çalışma hayatına katılanların önemli bir kesimi enformel istihdam edildiği ve küçük ölçekli işletmelerin yaygın olduğu Türkiye’de yabancıların da bu ilişkilere göre çalışmaya başlaması doğal karşılanmaktadır.

Bu bağlamda ülkedeki yabancıların en yoğun olarak çalıştığını tahmin ettiğimiz sektörler Metal, Tekstil, İnşaat , Ev Hizmetleri ve Ticaret sektörleridir.

Bu sektörlerdeki çalışma önemli ölçüde işin niteliğine de bağlı olarak küçük ölçekli işletmelerde yaygınlık kazanmakta olmasına rağmen, tekstil ve deri işkollarında orta ölçekli işletmelerde bile yabancı çalışana rastlanmaktadır.

Yabancı kaçak çalışanlar işçi sendikaları açısından da önemli bir sorun alanı olarak görülmektedir. Görüşülen Sendikacıların hemen hepsi gelenlerin Türk işçilerin işlerini elinden aldıklarını, düşük ücretle çalışmaya razı oldukları için işverenler tarafından tercih edildiği gibi aslında bilinen sorunlar üzerinde durmuşlar. Ancak hiçbir sendikacının yabancı çalışanların maruz kaldığı koşullarının olumsuzluğuna değinmemişlerdir. Bu çerçevede konu sadece kendi üyelerinin ücret ve istihdam sorunu olarak ele algılanmış ve buna bağlı çözümler üretilmeye çalışılmıştır. Bir sendika yöneticisi, “yakaladığınız Romen İşçisini Dövün” dedirtecek kadar şiddet olgusunu öne

çıkarmıştı... (Radikal gazetesi 9.10.1999) Erder’e göre bu durumu “yaygın ve içselleşmiş bir kültürel ayrımcılığın izleri” ile açıklamak da mümkündür (S.Erder Uluslararası Göçte yeni eğilimler..... 2000.) Ancak sorunun bir yanı da İşçi Sendikaların son yıllardaki karşılaştığı yoğun üye kayıpları ile açıklamak mümkün olabilir.

Tekstil sektörü yabancı kaçak çalışanların istihdam alanlarından biri olmuştur. Bu sektördeki küçük işyerlerinin yaygınlığı nedeniyle İstanbul, Çorlu, Çerkezköy gibi tekstil sektörünün önemli merkezlerinde yabancı işçilerin çalıştırıldığına ilişkin gözlemler yapılmıştır. Sendika yetkilileri bu işçilerin tercih edilme nedenini düşük ücret görmektedir. (Tekstil Sendikası 30 10.2000) Oysa Deri sanayicileri ile yapılan görüşme ise bu işçilerin tek tercih nedeninin ücret düşüklüğü olmadığını, sektörün ihtiyaç duyduğu vasıf düzeyini bu işçilerle karşılandığını ifade ettiler. Gerçekten yabancı kaçak çalışanlarla yapılan görüşmede çoğunun yüksek okul mezunu, diplomalı ve vasıf düzeylerinin yüksek olması dikkat çekmektedir. Alınan bilgiler Tekstil sektöründe Türk işçinin ayda ortalama 600 dolar kazanırken yabancı işçinin bu tutarın çok daha azını değil, sadece ayda 500 dolar kazandığını göstermektedir .

Özellikle büyük kentlerde çok sayıda yabancı kadının ev hizmetlerinde (Temizlik, çocuk bakımı vb.) çalıştığı

gözlenmektedir. Bu hizmetlerin bir kısmı Türkiye'deki firmalar veya bağımsız iş yapanlarca ilan verilerek duyurulmakta iş piyasasına arz edilmektedir. Çalışan yabancı kadın dil bilgisine ve güvenirliliğine, göre ayda 250-400 dolar kazanmakta çalıştığı evde konaklayabilmektedir. (gündelik ve haftalık bazı yayınlarda bu konu açıkça ilan edilmekte müşteriler bulunmaktadır.) Burada sözedilen aylık kazancın evde yemek, konaklama giderleri ile birlikte düşünüldüğünde aynı işi gören bir Türk'e göre düşük olmadığı aksine kimi durumlarda daha yüksek bile olduğu anlaşılmaktadır. Bu durum ücret düşüklüğü nedeni ile işverenler tarafından tercih edilmesi tezi ile çalışmaktadır.

Hizmetler alanında ortaya çıkan diğer bir çalışma alanı özellikle işyerlerinde tezgahtar ve satış elemanı olarak çalışan yabancılardır. Bu alanda da ücretler ayda 240-480 (2002) dolar arasında değişebilmektedir. 2001 krizini takiben bu ücretler işverenleri için yüksek kaldığı için bir kısım çalışanın döviz piyasasındaki gelişmelerden etkilenmiş ve işlerini bırakmak ve geri dönmek zorunda kalmışlardır. Öte yandan Türkiye'de yaşanan 2001 ekonomik krizinin dışında 1 Ocak 2002'den itibaren Romen vatandaşlarının AB ülkeleri için vize muafiyetinin başlaması ile birlikte Türkiye'ye girişlerini sınırlamaya başlayacağı öngörülmektedir. (J.F. Peroux 2001 p:37)

Bazı Tartışma Noktaları,

Küreselleşen bir dünya gelir farklılıklarını hem daha fazla arttırmış hem de bunların yarattığı sorunları daha fazla gözler önüne sermiştir. Bilgiyi saklamanın giderek güç hale gelişi belki de olabildiğince "özgür" dolaşımın araçlarını sağlayabilmiştir. Giderek fakirleşenin de, giderek zenginleşenin de farkında olarak yoluna devam ettiği bir dünya için farklılıkların yanısıra bunun bilgisine sahip olmanın tanıdığı üstünlük eskiye göre azımsanmayacak oranda olmuştur.

Yaratılan gelir uçurumu, giderek fakirleşen ülkeler ve bu ülke insanları açısından ağır yükler oluşturmaktadır. Önceden sahip olunan bütün kültürel değerler, piyasaya tahvil edilemediği ölçüde anlamını kaybetmekte, bu ülkelerde yaşayanların başta alım güçleri olmak üzere bütün değerleri hızla altüst olmaktadır..

Bu tür değişimlerin hızlı ve kısa dönemlerde yaşandığı her durumda sonuçlar da birbirine yakın özellikler göstermektedir: Bilindiği gibi oluşan gelir kaybının artışı beraberinde gelir arttırmaya yönelik her türden çabayı da yoğunlaştırmaktadır. İşgücünün ülke içinde bile sınırlı bir hareketliliğe sahip olduğunu buna karşılık sermaye hareketlerinin küreselleştiği bir dünyada enformel istihdamında olanakları eskiye oranla genişleyecektir. Başlangıçta ülkelerinden mal getirip, giderken de mal götüren küçük ticari ilişkilerin

sonraki yıllarda kamu organları tarafından bile desteklenen adeta özgün bir yapıya dönüşmesi, gelişmekte olan ülkenin zaten dar olan kaynaklarının kullanma biçimlerinden biri olarak oluşmaya başlamaktadır.

Küreselleşmenin yarattığı gelir farklılıkları gelişmekte olan ülkelere sadece kendi beşeri kaynaklarını da ihraç etme seçeneği bırakmıştır. Türkiye'ye çalışmak için vatandaşlarını kendi bilgisi dahilinde gönderen çeşitli ülkelerin bu politikaları açıkça bilinmemektedir. Ancak sonuçlarını dikkate alarak dolaylı bir özendirmeden sözedilebilir. Hatta bazı devletlerin vatandaşlarının yurt dışında kalışını sağlamaya yönelik bir güdü içinde oldukları Dışişleri Bakanlığı Yasadışı Göç Kontrol Dairesince belirtilmektedir. (Salih Şen Geri Kabul Antlaşmaları 2002) Bunların dışında Tek taraflı olarak yurt dışına çıkış üzerindeki sınırlandırmaların kalkışı yerli paraları dövize tahvil etmede ve ülke dışına çıkarma da nispi rahatlamalar ve benzeri kolaylıklar bu anlamda değerlendirilebilir.

Öte yandan uzunca bir süredir gelişmiş ülkeler ise kapılarını gerek mal gerekse beşeri kaynakların dolaşımında sadece ihtiyacı olan alanlara açmakta diğer alanlara kapılar kapalı tutulmaktadır. (Başta 1970 sonrası uygulanan kısıtlayıcı vize politikaları).

Ancak gözlenen odur ki gelişmiş ülkelere doğru gelişmekte olan ülke vatandaşlarının yolculuğu "her ne

pahasına olursa olsun" kabilinden sürmeye devam etmektedir.

Gelişmiş ülkeler çok çeşitli göç kontrol politikaları ile ülkelere gelen yabancıları durdurmaya çalışmaktadırlar. Şu ana kadar izlenen bu politikaların ana hareket noktası göç veren ülkelerin göç verme kapasitelerinin araştırılmasına yöneliktir. Buradan amaçlanan göçün yakın bir gelecekte alacağı sayısal ağırlığı tahmine yönelmek ve bu konuda önlemleri belirleyebilmektir. Bu anlamda gelişmiş ülkeler tarafından yapılacak olanlar üç aşamalı olarak sınıflamak mümkündür. Göç alan ülkenin yasal giriş koşullarını ağırlaştırmak (Göçü sınırlamak), Göçün hareket ettiği noktalardan ülkeye girene kadar olan transit yolculuk esnasında kontrolü arttırmak. Mümkünse mali destek sağlayarak, göçmenleri transit ülkenin sınırları dışına taşırmamak, için geri Kabul antlaşmaları yapmak. (B.Peker 2002)

Özellikle Balkan coğrafyasında bulunan diğer yabancılarla birlikte Türk ve müslüman kökenlilerin batıdan, Kafkaslarda ve İran da bulunan çeşitli halkların ve Türk soyluların doğudan, ülkeye girişlerinin gelecekte de devam edeceğine ilişkin belirtiler bulunmaktadır. Bu gelişmeler ışığında yasaklayan, sınırlandıran yeni hukuki düzenlemeler yerine yabancı çalışanların niteliklerini gözönüne alan, onları "kaçak" statüsünden koruyan ve

kollayan yeni düzenlemelere ihtiyaç bulunmaktadır.

Özetle, Türkiye 1960'lı yıllarda dışarıya işgücü göçü veren bir ülke konumunda idi. Bu gün için bile bir Batı ülkesinden işgücü talebi olması halinde yurtdışı göçünün başlayabileceğine ilişkin tahminler bulunmaktadır. Bu bağlamda, yakınları ile birlikte 2000 yılı verilerine göre 5 milyon vatandaşı yurtdışında çoğunlukla çalışma amacı ile bulunduran bir ülkenin de gelen yabancıların çalışma yaşamlarına ilişkin gereken standartları oluşturması beklenir.. Oysa yabancıların çalışmalarını düzenleyen ve yakında yasallaşması beklenen taslak bu konuda yabancıların kaçak çalışmasını cezai önlemlerle engellemeye çalışmaktadır. Bu konuda "sivil ve kolluk tedbirlerini arttırmaya" (A.Gencer,2002) yönelik düzenlemelerden farklı yöntemleri de düşünmek gerekecektir.

Üstelik, yabancıların çalışmasında meslek , nitelik ve işgücü piyasalarının özellikleri dikkate alınarak yapılan değerlendirme gelenlerin eğitim ve vasıf düzeylerinin yüksek olması nedeni ile daha yararlı sonuçlar vermesi kuvvetle muhtemeldir.

Bu bağlamda gelenlere Türkiye'de çalışma hakkı tanımak ve kayıtlı bir ekonomi içinde güvenceye sahip olmaları sağlamak, işsizlik oranı yüksek seviyede olmasa bile resmi çevrelerce hoş karşılanmamaktadır. Ancak bu durum Örtülü bir Ayrımcılık olarak bir

süre sonra karşımıza çıkabilecektir. Bazı mesleklere giriş için sadece Türk vatandaşı olmanın bile yeterli bir ölçüt oluşturmadığı düşünülürse yabancı olarak kabul edilenlerin çalışma hakkına kavuşmalarının önünde hayli uzun ve çetrefil bir yol bulunduğunu söylemek gerekir.

Ancak bir insan hakkı sorunu olarak çalışma ve özgürce iş seçme hakkını sadece ülkelerin kendi vatandaşlarına dayalı olarak kabul etmek ve bunların dışında kalan ülke vatandaşlarını "yabancı" olarak bu haklardan mahrum bırakacak düzenlemeleri hazırlamak galiba küreselleşen dünyanın ve Türkiye'nin önemli bir çalışma sorunu olmaya aday gibi gözüküyor....

Kaynakça:

- Erder S, "Uluslar arası Göçte Yeni Eğilimler: Türkiye 'Göç Alan' ülke mi?, M.Kıray İçin Yazılar Armağan Dizisi, bağlam Yayınları 2000, İstanbul
- Fraser J "La Prevention et la lutte contre l'emploi d'etrangers en situation irregulier aux Etats-Unis " OECD Combattre l'emploi illegal d'etrangers, 2000 Paris
- Gangloff S,J.F Perouse "La Présence roumaine a İstanbul Une Chronique de l'ephemere et del'invisible" IFFEA no 8 ,Octobre 2001 İstanbul
- Gençler A. "Yabancı Kaçak İşçilik Gerçeği ve Türkiye Örneği".TÜHİS İş Hukuku ve İktisat Dergisi, Şubat 2002 S:3 ,Ankara
- Karadeniz O. "Türkiye'de Yabancı Kaçak İşçilik",İnsan ve İş ,Gazi Üniversitesi Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü Haber Bülteni, S:14 ,2001, Ankara
- OECD "Combattre l'emploi illegal d'etrangers" 2000. Paris
- Peker B, "Kaçak Göçmenler, yasadışı insanlar: Yeni Köleci dünya düzeninde Türkiye " Birikim Şubat 2002. no;154 İstanbul
- Şen S. "Yasadışı Göçmenlerin Vatanlarına, Mukimi buldukları ülkelere veya geldikleri yerlere geri Gönderilmesi: Geri Kabul Antlaşmaları", Basılmamış not 2002